

PRILOG POZNAVANJU OBRTNIČKIH CEHOVA GRADA ZAGREBA U SREDNJEM VIJEKU.

Obrtničkih organizacija za unapređenje zajedničkih interesa nalazimo već u jako rano doba; da su ih imali stari Egipćani, Grci i Etrušćani, poznata je stvar. Veliku ulogu igrale su one u rimskom svijetu. Osim državnih i svećeničkih bilo je tu i privatnih kolegija, od kojih su neka (*collegia opificum, artificum, mercatorum, negotiatorum*) osim sakralnih imala i takve stvari zajedničke, koje se tiču njihovih poslova. Prava, koja imaju ovakva društva, izražena su jasno kod Gaja (*Dig. III 4, 1*) riječima: *quibus autem permissum est corpus habere collegii . . . . proprium est ad exemplum rei publicae habere res communes, arcam communem et actorem sive syndicum, per quem tamquam in republica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur fiat*. Prema tome su ova kolegija imala pravo, da si načine svoja statuta, koja se dakako nisu smjela kositi sa općim državnim zakonima, mogla su imati zajedničku blagajnu i imetak, te su mogla izabrati jednoga između sebe, koji će ih prema vani zastupati. Članarina i ini dohoci, što su ih ovakve udruge imale, upotrebljavali su se u razne svrhe. Udovaljavalo se sakralnim obvezama, davale potpore u slučaju bolesti i smrti, gradile društvene kuće, votirali iznosi za zajedničku nabavu robe i sirovina i t. d. Nekoja su od ovih kolegija bila veoma ugledna i bogata, osobito u vrijeme kasnijega rimskoga carstva, kad im je bilo zakonom dozvoljeno, da mogu primati i testamentarno im ostavljene legatate. Nije čudo, ako su na taj način *collegia* stekla i u municipalnom i u državnom životu veoma velik upliv. U nekim je gradovima cijelo građanstvo bilo razdijeljeno u klase po kolegijima, kojima su pripadali. Na taj su način u municipalnom životu došli do riječi *elementi*, koji do toga na drugi način nikada došli ne bi. Uloga njihova u državnom životu bila je državnoj vlasti katkada ugodna, ali više puta i neugodna. Prema tome raspoloženju je država prava njihova višeputa skućivala, a katkada ih dapače i ukidala. Već 690 a. u. c. = 64 pr. Is. (čini se, da je godina sada stalno utvrđena) nastala je potreba, da se ukinu sva *collegia praeter pauca et certa, quae utilitas civitatis desiderasset*. Ovo stanje nije moglo dugo trajati; već šest godina kasnije primljen je zakon *de collegiis restituendis novisque inslituendis*. Kasnije za rimskih careva više puta su *collegia* morala postati žrtvom carske politike.¹

¹ Glavno djelo o obrtničkim udrugama u starom Rimu je J. P. Waltzing *Étude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains depuis les origines jusqu'à la*

chute de l'Empire d'Occident. 4 sveske. Bruxelles 1895 i d. — Sr. Kornemann u Pauly-Wissowa *IV* col. 380 i d. s. v. *collegium*.

Ova institucija ne propada zajedno sa propašću zapadnorimskoga carstva. Znamo, da su ovakva collegia postojala i u istočno-rimskom carstvu. Poznat je jedan edikt Leona Mudroga (886—912) o konstantinopolskim korporacijama, koji nam osvjetljuje organizaciju obrtničkih udruga za njegovo vrijeme. Tu saznajemo, da su ovi cehovi znali do skrajnosti braniti svoje životne interese, te su pojedini članovi nalazili u svome društvu moćnu zaštitu. Napose treba istaknuti, da slobode obrta nema; tko nije u udruzi, a bavi se kakvim zanatom, potpada najtežim kaznama. Obrtničkih udruženja poznajemo i u Ravenni u 10. stoljeću.¹ Čini se, da prevladava mnijenje, da se je tu sačuvala tradicija još iz staroga vijeka.

U italjskim gradovima sa demokratskom vladavinom nalazimo u srednjem vijeku već u rano doba, da je cjelokupno građanstvo po zanimanju razdijeljeno u klase, koje su se međusobno borile za što veći upliv u državnom životu. Za Firencu n. pr. znamo, da je g. 1266. vodilo državne poslove sedam glavnih cehova (septem maiores artes), a ostalih četrnaest da je igralo podređenu ulogu.² Napose u gospodarstvenoj politici, osobito u novčarstvu imali su najveći upliv trgovci od Calimale i novčari.

U ovo je vrijeme talijanska trgovina stajala na jako visokom stepenu. Talijanski su trgovci ne samo podržavali jake sveze sa sjeverom, nego su se u mnogim gradovima i naseljavati te imali cijelu trgovinu u svojim rukama. Sasvim je naravno, da su oni u takvim mjestima i na javni život znatno uplivali. Time dakako nije rečeno, da su oni tek uveli cehove u njemačkim gradovima. Oni su tu nasuprot već našli jake cehovske organizacije. Da li su te organizacije čisto germanska tvorevina (gilde) ili su tu sačuvane tradicije iz rimskih vremena, to se sada još neda stalno odrediti. Svakako je važno, da su Rimljani u Germaniji, a osobito u Galliji već našli dosta znatnu industriju i da se je ta industrija za doba rimskoga carstva tako snažno razvila, da su proizvodi sa Rajne u mnogom tukli italske. Po tom, a i po nekim uredbama u njemačkim cehovima srednjega vijeka, koje su sasvim identične sa starim rimskim, nije previše smiono nagađanje, da između starovjekih i sredovječnih obrtničkih cehova njemačkih postoji neki kontinuitet.

Proučavanje javnoga života u pojedinim njemačkim gradovima u srednjem vijeku ne da se odijeliti od proučavanja sredovječnih cehova. Cehovske organizacije došle su u nekim gradovima do tolikoga upliva, da su uslijed toga znali nastati ozbiljni nemiri, koji su se morali ugušiti energičnim sredstvima. O njemačkim cehovima mnogo je pisano, a i sada se ovo pitanje mnogo proučava. Za naše prilike važno je poznavanje bečkih cehova, jer se ne da tajiti, da su bečki odnošaji, ako već ne direktan, imali barem indirektan utjecaj i na naše

¹ O Leonovom ediktu i obrtničkim udrugama u Ravenni u 10. stoljeću sr. L. M. Hartmann, Zeitschrift f. Social- und Wirthschaftsgesch. III. str. 109 i d.

² Sačuvan je popis tih sedam glavnih cehova iz g. 1266. uz opis njihovih zastava. Ti cehovi jesu: 1. sudaca i notara; 2. trgovača od

Calimale ili prodavača francuskoga sukna; 3. novčara; 4. tvorničara i prodavača domaćega sukna; 5. liječnika i trgovaca specerajskom robom; 6. trgovaca svilom i 7. krznara. Popis ostalih 14 cehova sačuvan je iz nešto kasnijega vremena. Sr. S. Alexi, Zeitschrift für Numismatik XVII str. 258 i d,

prilike. Točno proučeni bečki cehovi još nisu, ali je za srednji vijek izašla radnja, koja je dostatna zato, da si stvorimo sud o odnošaju njihovom prema državnoj vlasti.¹ U glavnom su bečki obrtnički cehovi igrali mnogo čedniju ulogu nego u drugim njemačkim gradovima (n. pr. Strassburg, Basel), ali ih je uslijed velikih nesreća, koje su stizale grad Beč, već g. 1276. češki kralj Ottokar ukinuo. Rudolfinški gradski statut od g. 1288., čini se, da je ovu Ottokarovu odredbu potvrdio, jer poglavje 56. veli: *item omnium mechanicorum, carnificum, panificum piscatorum, gallinatorum et aliorum, quocunque nomine nuncupentur, uniones singulas strictius prohibemus.* Kasnije su cehovi opet dozvoljeni, ali su se morali podvrći strožim propisima i strožoj kontroli od strane državne vlasti. Ferdinandov »Polizeiordnung« od g. 1527., kojim se ukidaju svi cehovi u Beču i Dolnjoj Austriji, nabroja 53 bečka ceha, ali to nisu mogli biti svi, jer ih se već g. 1405. spominje 112, g. 1463. 93, a koncem 15. stoljeća 90. A Beč je u to vrijeme bio još dosta malen grad.²

U Ugarskoj cehovske uredbe nisu samonikle. Građanstvo ugarsko većinom je nastalo od njemačkih kolonista, kojima se imaju pripisati i statuti većine ugarskih gradova, u koje se je uvukla tek koja čisto mađarska uredba. Ove su se njemačke uredbe u Ugarskoj dapače dulje očuvale nego u Njemačkoj samoj. T. zv. »Ofner Stadtrecht« je po svojim uvodnim riječima neposredno uzet iz magdeburškoga, koji je bio raširen po sjeveroistočnoj Njemačkoj.³ Nu njemačkih kolonista nije bilo samo po gradovima, nego je bilo i na gusto naseljenih Nijemaca sa znatnim privilegijima, kao što su sepeški i sedmogradski Sasi. U Erdelju nalazimo već u jako rano doba veoma razvijen obrt. Već g. 1376. govori se o »Zünfte der sieben Stühle« kao o staroj instituciji.⁴ Beč je na Ugarsku mnogo djelovao preko Požuna, koji je imao ne samo sličnih institucija bečkima, nego i više zajedničkih.

Proučavanjem obrtničkih cehova u Ugarskoj počelo se već dosta davno. Važna je radnja Mihalja Horvátha o mađarskoj trgovini u srednjem vijeku, nagrađena g. 1836.⁵ G. 1877. zaključilo je ugarsko historičko društvo, da sabere i izda sve spise i spomenike, koji se tiču mađarskih cehova. Uspjeh ove akcije nije bio osobit, pa nije došlo do izdanja monumentalnoga dijela, kako je to bilo zamišljeno. Mjesto toga izašla je tek 1890. manja radnja Szádeczkoga o tom predmetu.⁶ U toj je radnji pisac rastumačio odredbe raznih cehovskih statuta te je uzeo u obzir i neke zagrebačke cehove. Na žalost razabiremo iz te radnje,

¹ Franz Eulenburg, Das Wiener Zunftwesen. Zeitschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte I str. 264 i d. i II str. 62 i d.

² Eulenburg u nav. časop. II str. 96 op. 284.

³ A. Michnay und P. Lichner, Ofner Stadtrecht von MCCXLIV — MCCCXXI, Pressburg 1845. str. XII.

⁴ Zur Geschichte des siebenbürgischen Handels vom Jahre 972—1845 (nach gedruckten und ungedruckten Quellen) Archiv f. sieben-

bürg. Landeskunde III (1848) str. 139 - 176 267 - 338.

⁵ Horváth Mihály: Az ipar és kereskedés története Magyarországon a középkorban. (Štampano u njegovim Kisebb munkái II (1868) str. 1—172.

⁶ Szádeczky Lajos, A czéhek történetéről Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből XIV 7.

da se mnoge povelje zagrebačkih cehova nalaze u raznim budimpeštanskim arhivima.¹

O zagrebačkim cehovima u srednjem vijeku znade se samo ono, što je Tkalčić u predgovorima pojedinim sveskama svojih spomenika grada Zagreba napisao. Tkalčićevi su predgovori nastali iz točnih indeksa, što ih je dodavao svakoj svesci, pa bi zato ti predgovori imali biti vjeran izvadak iz listina, što ih je objelodanio. Obrtima i obrtnicima posvetio je Tkalčić osobitu pažnju, pa je na više mjesta nabrojio sve obrte, koji se u listinama spominju.² O organizacijama obrtnikâ nije Tkalčić mogao osobito mnogo napisati, jer se one u Zagrebu tek kasnije više ističu.

U gradskim nam je zapisnicima na nekoliko mjesta sačuvano podataka, iz kojih možemo vidjeti, da je gradski sudac sa zastupstvom imao i tu dužnost, da sačuva građane od štete, ako bi ih koji organizovani obrtnici htjeli izrabiti povisujući neopravdano cijene ili davajući lošiju robu. Ovakvih zaključaka stvoreno je g. 1378 glede mesara, postolara i kovača,³ 1383. glede zlatara,⁴ g. 1388. opet glede kovača i postolara, te čohaša,⁵ a 1389. glede krojača.⁶ Za g. 1425. izdan je dosta strog tržišni red, u kom su djelomice označene cijene, uz koju se roba smije prodavati, a dijelom su izdane odredbe glede reda i čistoće.⁷

U ovo vrijeme, kad gradski sudac sa svojim zastupstvom izdaje ovakve odredbe, ne čuje se još ništa o tom, da bi obrtnici imali svoje stališke organizacije, kojima bi bila dužnost, da brani interese obrtnika. U drugoj polovici četrnaestoga vijeka spominju se doduše bratstva (*confraternitates*) pojedinih obrta, ali je narav ovih bratstva druga nego ona njemačkih cehova. Ovakvo se bratstvo zove i *colendinum*, a najobičnije stoji *colendinum confraternitatis*. Ovakva *colendina* nemaju ali samo obrtnici, nego i ostalo stanovništvo. U gradskim zapisnicima spominju se *colendina presbiterorum*, *sacerdotum*, *praebendariorum*, zatim *colendina* prozvana po pojedinim svecima. Tako ima *colendinum beate Marie Virginis*, *colendinum confraternitatis S. Marci*, *beati Petri Apostoli* i *S. Johannis*. Uz to se spominju i obrtnička *colendina* i to *col. sutorum*, *carnificum*, *carpentariorum* i *freniparorum*. Možda se koja vrst obrtnika sakriva i u imenima onih *colendina*, koja su prozvana po kojem svecu. Tako ima *col. beate Marie Virginis carpentariorum*⁸ i *col freniparorum videlicet sancti Tobye*.⁹ Kako je građanstvo razdijeljeno u četiri narodnosti, tako ima *colendina* tih narodnosti. Više puta se spominju *col. Latinorum*, *Sclavonica* i *Teutonicorum*. *Col. Hungarorum* se nigdje ne spominje pa ga možda nije ni bilo.

¹ Te su listine pobilježene u nav. dj. str. 136 i d.

² I. str. LXXVII i d.; II str. LXXIX i d.; III. str. XXX i d.; IX str. XIV i d.

³ V str. 76.

⁴ V str. 186. U srebro se smije pomiješati samo jedna trećina bakra. Slične su ustanove i od drugdje poznate.

⁵ V str. 288. Određuje se, da čohaši za šišanje sukna, koje vrijedi više od 1 for po rifu,

smiju po rifu tražiti samo 2 solida, a od manje vrijednoga samo 1 solidus. Slične ustanove iz nekih talijanskih gradskih statuta vidi Du Cange s. v. *cimatura*.

⁶ V. str. 292.

⁷ II str. 47 i d. doc. 40.

⁸ X str. 280 g. 1470.

⁹ VII str. 215 g. 1462.

Od ovih colendina ima svaki svoga dekana, koji ga zastupa prema vani. te više puta u ime colendina dolazi pred gradskoga suca. Privrženost pojedinih članova prema col. morala je biti veoma velika. Dokazuju to osobito zapisnici o gruntovnim prenosima, po kojima vidimo, da su pojedinci znali često prodavati svoje vinograde pod uvjetom, da novi posjednik ima stanovitom colendinu godimice davati neku količinu vina. Radi toga je znalo biti i procesa, te se je više puta dogadalo, da je koji posjednik uslijed nerodice morao na trgu kupiti vina, da toj obvezi uzmogne udovoljiti. Colendina su imala i svoje posjede, i to oranice, livade i vinograde. Ti se posjedi često spominju, a sticala su ih bratstva i kupom i darom i baštinom.

»Kalendae« su crkvena institucija, a kod colendina zagrebačkih najviše se i ističe njihov religiozni karakter.¹ Svaki colendum ima po mogućnosti svoj oltar u kojoj crkvi. Na stanovite dane sastaju se članovi na mise i molitve, a kod svećanih crkvenih obreda ima svaki col. da prisustvuje. Da li su obrtnici na svojim sastancima pretresali i svoje stališke stvari, neće biti teško pogoditi. Ljudi zajedničkih interesa, koji su gledali, kako su obrtnici bili dobro organizovani u drugim gradovima i koji su na skupu stanovali u pojedinim dijelovima grada (sr. vicus vel platea carnificum, vicus sutorum, vicus lutifigulorum) sigurno su nastojali, da također dobiju znatne privilegije. Gradsko poglavarstvo, sudeći po gore spomenutim odredbama glede pojedinih zanata, čini se, da baš nije za njihove težnje imalo mnogo simpatija.

Prva vijest o cehovskim povlasticama u gradu Zagrebu pada po do sad poznatom materijalu u sredinu 15. stoljeća. Ima jedan list Ulrika, sina Ivana Kaniškoga, magistra tavernicorum regalium datiran iz Budima 6. ožujka 1453., u kom prekorava gradsko zastupstvo zagrebačko, da se ne brine za to, da se obrtnici drže ustanova, koje su za nje određene bile, kad je on nedavno bio u Zagrebu.² Te ustanove, čini se, da nisu po obrtnike bile osobito povoljne. Gradsko zastupstvo je jedino postolare pritegnulo, da se tih ustanova drže, a za oslale obrtnike je zaključilo, da se mogu držati svojih običaja (consuetudines). Postolari se potužiše kod tavernika, a ovaj upućuje gradsku upravu, da postolare pušta dotle da živu po svojim običajima, dok se i ostali obrti ne prisile, da se drže ustanova, koje je on sa gradskim zastupstvom bio odredio. Iz toga se vidi, da su obrtnici u gričkom varošu bili organizovani, ali da su sredinom 15. stoljeća stvorene neke odredbe, kojima su se njihove organizacije imale oslabiti. Iz ovoga lista Ulrikova vidimo i to, da se je gradska uprava žacala da provede ove odredbe. Ako je prema postolarima drugačije postupala, to može biti motivirano tim, da je eventualno najprije pokušala sa jednim obrtom, a možda i tim, što su postolari bili najviše doseljeni Nijemci, koji su već iz domovine svoje bili donijeli neke cehovske običaje, te od svih obrtnika bili najjača organizacija. Možda su pako

¹ Da je »colendum« isto što i »kalendae«, vidi se i iz jedne listine Pavla biskupa zagreb. od 29. IX. 1380. (Tkalčić I str. 290 doc. 308), kojom preporuča ustrojenje pobožnoga društva »wlgariter kalandas vocatam«. U istoj se

listini zove isto društvo kasnije dva put societates kalandinarum.

² Tkalčić II str. 231. doc. 169. Tkalčić je ovaj list krivo razumio, a prema tome nisu ni zaključci njegovi (II str. LXXIX i d.) ispravni.

bila razlogom takvom postupanju i trvenja između narodnosti zagrebačkih. Ovako neprovođanje sličnih odredaba, pa makar one bile još tako stroge, nisu u to vrijeme ništa rijetkoga. Nije teško shvatiti, zašto je to tako bilo.¹

O tom, da su obrtnici gričkoga varoša imali pisanih pravica prije nego su izdane odredbe, što ih spominje Ulrikov list, nije nam dosada bilo ništa poznato. Po tom, što ih Ulrik zove *consuetudines*, prije bi se moralo držati, da im po nikom na to ovlaštenom nisu bile priznate. Slučajno se je u zagrebačkom nadbiskupskom arhivu sačuvao prijepis listine od godine 1447., kojom gradsko zastupstvo gričkoga varoša daje krojačima u svome gradu dozvolu, da smiju imati ceh. Tkalčić za ovaj prijepis nije znao, jer je bio priložen jednome spisu iz početka 19. stoljeća.

Listina glasi ovako:²

Nos Joannes filius quondam Georgii Blasekovich iudex ac jurati cives et tota communitas civium ci(vi)t(a)tis regiae liberae montis graecen(sis) zagrabien(sis) memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod prudentes et circumspecti viri Franciscus Zkokovich, Georgius Puczych ac Thomas Domianich, sartores et potiores magistri artis eorum sartoriae concivesque nostri in ipsorum ac universorum magistrorum praedictae artis eorum sartoriae, scilicet nostrorum sociorum verò confraternit(a)tis czehae magistrorum sartorum nominibus et in personis nostram personaliter venientes in praesentiam exhibuerunt et praesentarunt nobis quasdam litteras ipsorum ac totius praedictae confraternitatis czehae magistrorum sartorum privilegiales, ab antiquo semper per eosdem magistris sartores privilegialiter observatas, tempore scilicet iudicatus viri prudentis quondam Andreae filii olim Michaelis de Annô Domini Millesimô quadringentesimô quadragesimô septimô confectas et emanatas sigillôque nostrô seu communitatis nostrae impendenti communitas et roboratas, petentes nos humillime precum instantia, ut nos easdem litteras privilegiales, et omnia in eisdem contenta in omnibus suis punctis, clausulis et articulis ac in omni sua parte, quae p(rop)ter longaevum temporis et scripturae vetustatem jam quasi exspirare et vix perlegi posse videbantur, renovare, roborare et ratificare ac denuo ac de novo in transumpto litterarum nostrarum sub sigillo praedictae communitatis nostrae in solitam formam describere eisdemque praefatis magistris sartoribus extradare dignemur, quarum quidem litterarum tenor talis est:

Nos Andreas filius Michaelis iudex, Georgius Matthias, Petrus, Benedictus, Petrus, Demetrius et Blasius iurati consiliarii et universi cives ac tota communitas civitatis montis graecen(sis) zagrabien(sis) memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod viri providi et honesti Benedictus filius Michaelis alias iudex noster et Joannes filius Philippi ac Dionysius filius Georgii aliàs jurati nostri, nec non Thomas filius Nicolai juratus

¹ Pokušaj provođanja spomenutoga bečkoga »Polizeiordnung« nije također urodio željenim plodom. Državna je vlast obrtnicima polako morala opet priznavati njihova prava.

² Priopćen je i početak kasnije listine, u koju je listina od 1447. transumirana. Ova bi mogla biti iz godine 1508.

noster modernus supradictus, et Andreas filius Antonii dicti Zernchich sartores, et potiores magistri artis eorum sartoriae, concivesque nostri in ipsorum, et universorum sartorum ac magistrorum artis eorum sartoriae supradictae concivium similiter nostrorum, sociorum vero suorum personis ad nostram venien(tes) praesentiam, nobis eô modo significare curaverunt, ut ipsi propter status eorum sartoriae fama et honestate majori et meliori tales modos et consuetudines ac libertates seu libertatis praerogativas inter se habere, tenere et servare vellent, sicut et caeteri magistri sartores in aliis liberis civitatibus majoribus et minoribus inter se soliti fuerunt, semper et ab antiquo honorifice habere, tenere et servare ac etiam pro nunc habent, tenent et servant. Et ob hoc nos iidem potiores sartores et mag(ist)ri ipsius artis eorum sartoriae in personis quorum supra instantissime super eo postularunt et nos eosdem modos et consvetudines ac libertates seu libertatis praserogativas ipsorum sartorum ac magistrorum dictae artis eorum sartoriae modô infrascriptô expressatas et declaratas eisdem sartoribus ac magistris ipsius artis eorum sartoriae universis hic in medio nostri seu ci(vi)t(a)te praedicta honorificè habere, tenere et servare, admittere et litteris nostris privilegialibus ratificare, approbare et confirmare dignaremur. Nos itaque petitionibus supradictis ipsorum sartorum et potiorum magistrorum praefatae artis eorum sartoriae auditis et in animo nostro diligenter revolutis ut examinatis, eisdem sartoribus ac potioribus magistris ejusdem artis eorum sartoriae taliter referre curavimus honorifice et respondere, ut nos eosdem modos ac ipsas consuetudines et libertates seu libertatatis praerogativas dictorum sartorum ac potiorum magistrum ipsius artis eorum sartoriae modô intrascriptô expressatas et declaratas ut praefertur ipsis sartoribus et potioribus magistris dictae artis eorum concivibus scilicet nostris inter eos, nostri in medio seu in ci(vi)t(a)te praedicta honorificè et bonô modô habere, tenere et servare, admittere et litteris nostris privilegialibus ratificare, approbare et confirmare praesto sumus et parati, dummodo ipsi modi et consuetudines ac libertates seu libertatis praerogativae eorundem sartorum et magistrorum praefatae artis sartoriae jurisdictionibus et juribus ac libertatibus nostris privilegiatis contrarii et nocivi non fuerint. Modi denique et consuetudines ac libertates seu libertatis praerogativae dictorum sartorum et magistrorum praedictae artis eorum sartoriae per ipsos modô infrascriptô seriatim expressatae et declaratae hi, qui sequuntur, tales sunt et habentur :

Primo videlicet quod ipsi sartores et mag(ist)ri saepedictae artis eorum sartoriae unum magistrum eorum principalem vulgo czehmester dictum plenam inter se annuatim semper eligendi et eum nobis praesentandi ac permutandi habeant potestatem. Si autem magister eorum principalis czehmester dictus in ipso uno principalis anno a principio usque ad finem in honestate ac probitate seu bonitate repertus fuerit, seu perstiterit, extunc eundem talem magistrum principalem honestum atque probum etiam secundô annô proxime sequen(te) vel plus seu ultra, prout videbitur, ipsi sartores seu magistri saepedatae artis eorum sartoriae iterum in eorum magistrum principalem czehmester dictum in ipsum czehmag(ist)ratus officium plenam juxta libitum et voluntatem eorum eligendi et eum nobis iterum praesentandi ac demum, dum ipsis placuerit, permutandi habebunt facultatem, ita tamen, quod ipse magister eorum

principalis, vulgo czechmester dictus, unà cum dictis sartoribus, ac mag(ist)ris sæpius dictae artis eorum sartoriae ipsos modos et dictas consuetudines ac libertates eorum seu libertatis praerogativas infrascriptas videlicet et supra-dictas debitè, licitè ac firmiter et inviolabiliter inter se habere, tenere et servare ac causas eorum in facto tantummodo praedictae artis eorum sartoriae inter eos contingentes et occurrentes recte iudicare debeat et teneatur; ipsi verò omnes sartores ac magistri sæpius dictae artis eorum sartoriae unum saltem et singulariter ipsum magistrum eorum principalem czechmester dictum debite audire et sibi in omnibus licitis et honestis obedire et obtemperare debent et tenebuntur. Si autem ipse magister eorum principalis czechmester dictus infra ipsius sui czechmag(ist)ratus annum tempore quocunque scienter et volenter aliquam notam infidelitatis aut ingratitude contra ipsos sartores et magistros dictae artis eorum sartoriae ac confraternitatem eorum seu contra nos ac com(m)unit(a)tem n(ost)ram inciderit et intraverit, extunc mox ipsi sartores ac mag(istri) ipsius artis eorum sartoriae omnes simul, aut ipsis recusantibus nos aut com(m)unitas ipsius ci(vi)t(a)tis praedictae eundem hujusmodi magistrum eorum principalem czechmester dictum infidelem et ingratum in alium fidelem et gratum locò ipsius infidelis et ingrati modò praedictò eligendi et praes(en)tandi habebunt seu habebimus potestatem

Item quod nullus sartor advena seu extraneus ad civitatem praedictam seu ejus territorium adveniens sit liber in eadem ci(vi)t(a)te et ejus territorio sartire, consuere et in ipsa arte sartoria laborare sine scitu ac licentia et voluntate nec non consensu et admissione praedicti magistri principalis czechmester dicti et aliorum magistrorum sartorum assessorum videlicet et sociorum ipsius. Si autem aliquis talis advena seu extraneus sartor civitatem praedictam et ejus territorium intraverit seu etiam advenit undecunque et se ipsi mag(ist)ro principali czechmester dicto et caeteris sartoribus assessoribus videlicet suis more inter eos fieri solitò et debitò modò non ostenderit seu non praesentaverit et sine consensu ac licentia et voluntate eorum in dicta arte ipsorum sartoria sartire, consuere et laborare inceperit seu de facto laboraverit: extunc talis id ipsum faciens mox decem marcas denariorum pro tempore current(ium), quamlibet marcam denariorum per quinque pensas denariorum computando, pro birsagio seu pro poena solvere debeat et teneatur. Quarum decem marcarum quinque iudici civitatis praedictae pro tempore constituto et aliae quinque marcae earundem decem marcarum denariorum praefatis omnibus mag(ist)ris sartoribus ad confraternit(a)tem et societ(a)tem eorum cedere debeant et provenire. Si verò ipse talis extraneus seu advena in praedictam ci(vi)t(a)tem et ejus territorium intrans seu adveniens praedicto iuri et ipsi consuetudini ac libertati praedictorum mag(ist)rorum sartorum se subijcere ac obedire et obtemperare nolluerit seu recusaverit modò aliquali, extunc mox ipse principalis magister czechmester dictus cum iudice civit(a)tis praedictae pro tempore constituto ipsum hujusmodi rebellem ac contumacem et inobedientem detinendi et inviculandi ac in ipsis vinculis tam diu tenendi ac conservandi habeat potestatem, donec seu usque de praedictis decem marcis denariorum plenariam fecerit solutionem. Si autem solvendi non habuerit facultatem, extunc mox de ci(vi)t(a)te et ejus territori(o) tanquam exul ejiciatur et

excludatur ipsô factô. Si verò hujusmodi sartor extraneus seu advena in civitatem praedictam et ejus territorium advenerit et magister esse et effici voluerit, extunc talis se primò et principaliter praefato mag(ist)ro principali czechmester dicto se ostendere et praesentare debeat ipseque magister principalis czechmester dictus praedictos magistros potiores sartores assessores videlicet et socios suos circa se convocare et congregare debeat et cum eisdem simul ipsum talem sartorem extraneum et advenam magistrum fieri volentem debeat examinare, interrogare et probare diligenter, si aliquid in ipsa arte sartoria scierit laborare aut si fuerit dignus fieri magister vel si fuerit de legitimo thoro an non. Et dum ab ipso tali extraneo et advena sartore per examinationem et probationem ipsius id rescierint et sciscitaverint, quod ipse esset probatus et honestus ac dignus magisterio et quod esset de vero et leg(iti)mo thoro, tunc primò et principaliter talis examinatus et probatus, si magister esse et effici voluerit, debeat dare ipsis magistris sartoribus unum bonum prandium et ad confraternitatem seu societatem aut com(m)unitatem eorum duos florenos auri et duas funtas cerae pro refrigerio animarum eorum omnium. Quibûs expletis et peractis talis examinatus debeat et possit esse novus et plenus magister et habeat plenam potestatem sicut et caeteri magistri sartores sartire, consuere et laborare ac in praedictam civitatem et societatem et confraternitatem ipsorum magistrorum sartorum honorificè permanere. Et si jam talis sartor extraneus magister effectus uxorem matrimonialiter superducere seu uxorari voluerit et filiam aut relictam alicujus magistri sartoris postulaverit et ipsam expostulatam jam in uxorem superducerit et nuptias celebraverit, tunc in celebratione nuptiarum hujusmodi matrimonii similiter unum prandium ipsis magistris sartoribus et duas funtas cerae ad confraternitatem et com(m)unitatem seu consortium ipsorum dare teneatur, praescriptos autem duos flor(enos) auri non solvat nec solvere debeat. Si autem aliquis filius seu privignus vel adoptivus filius alicujus mag(ist)ri sartoris existens ad aetatem suam adultam perveniens magister effici aut uxorem superducere matrimonialiter voluerit, extunc talis filius seu privignus vel adoptivus filius alicujus magistri sartoris tempore ipsius magistratus sui similiter unum prandium bonum ac tempore nuptiarum ipsius matrimonii sui similiter unum prandium bonum praefatis magistris sartoribus et duas funtas cerae ad confraternitatem seu in consortium ipsorum dare debeat et teneatur; ipsos autem duos f(lore)nos auri similiter non solvet nec solvere debet.

Item si quis ex praedictis mag(ist)ris sartoribus aut servitoribus seu discipulis ipsorum aut etiam aliquis extraneus sartor aliquam vestem aut caligas seu capucium vel aliud aliquid ad artem sartoriam pertinentem per se vel per alium quemcunque alicui homini tam domestico quam extraneorum sarserit, consuerit et laboraverit male aut perverse et in ipsa hujusmodi tam vestis sartione, consutione et laboratione ipso domestico aut extraneo homini damnum aut furtum fecerit, aliquale volenter aut nolenter seu scienter aut negligenter, tunc talis damnificatus homo, sive sit domesticus sive extraneus, ad praefatum magistrum principalem czechmester dictum transire et sibi conqueri debeat Ipseque magister principalis czechmester dictus tali homini

damnificato ex parte ipsius mali et perversi seu furtum sartoris omnimodam satisfactionem facere tenebitur et debebit juris aequitate requirens. Si verò aliquis talis sartor malus, fur aut perversus ipsum hujusmodi damnum aut furtum alicui homini tam domesticorum quam extraneorum faciens aut inferens malitiã seu rebellione aut contumacia ductus, ipsi tali damnificato domestico aut extraneo usque termino seu in terminum satisfactionis sibi per ipsum mag(ist)rum principalem czechmester dictum et assessores suos praefixum seu praefixo ipsam satisfactionem facere nollet aut quomodo recusaret, extunc ipse magister principalis czechmester dictus cum pecuniis propriis ipsi tali damnificato pro suo damno hujusmodi debitam et sufficientem satisfactionem facere et impendere debeat. Ipseque talis rebellis et contumax ac maleficus deinceps et in antea in praedicta civit(a)te et ejus territorio nullam penitus sarcienti, consuendi nec in ipsa arte sartoria laborandi habeat potestatem, quousque ipsi damnificato homini domestico aut extraneo ac ipsi mag(ist)ro principali czechmester dicto cum duplo plenam et sufficientem fecerit satisfactionem.

Item si quis ex praedictis mag(ist)ris sartoribus aut servitoribus seu discipulis ipsorum aut ad eos in ipsa arte eorum sartoria pertinen(tibus) aliquã malitiã aut cupiditate seu avaritiã ductus an motus in aliquo die Sabathi seu in vigilia alicujus festi sollennis ab ecclesia n(ost)ra parochiali beati Marci Evangelistae aut ejus plebano seu praedicatori festare celebrare pronunciatu post pulsum orationum Ave Maria dictarum vel si etiam in ipso tali festo solenni sive in die Dominico vel post vel ante pulsum ipsarum orationum in quacunque hora seu parte hujusmodi solennis aut dominicae diei sarserit aut consuerit seu laboraverit aliquid, extunc talis idipsum faciens, si mag(iste)r sartor fuerit, solvere debeat pro poena duas funtas cerae ad praedictam confraternitatem seu collegium ipsorum mag(ist)rorum sartorum. Si verò discipulus aut mag(iste)r vel servitor seu ad eos pertinens fuerit, tunc unam tantummodo funtam cerae ad eandem confraternitatem seu ad ipsum collegium eorum pro poena solvat.

Item si quis ex ipsis mag(ist)ris sartoribus aut servitoribus seu discipulis ipsorum ad mandatum ipsius mag(ist)ri principalis czechmester dicti in praesentiam ipsius et assessorum ejus, dum per ipsos vocatus fuerit, non venerit aut n(on) comparuerit seu venire et comparere noluerit, extunc in primo termino n(on) veniens seu n(on) comparens sexaginta denarios pro tempore curren(tes) et in secundo tres pensas denariorum pro poena solvat. In tertio autem termino n(on) comparendi (sic!) seu non venien(s) illud et tale birsagium, in quo per ipsos sartores magistros judicialiter aggravatus fuerit, solvere debeat pro poena.

Item, si quis ex praedictis mag(ist)ris sartoribus aut servitoribus seu discipulis eorum aut ad eos in ipsa arte eorum sartoria pertinentibus de iudicio ipsius mag(ist)ri principalis [czechmester dicti — — — — —]

Ovdje je listina prekinuta, jer u prijepisu povelje, koju je kralj Leopold izdao godine 1666. krojačima, koji su bili pod jurisdikcijom biskupa i kaptola zagrebačkoga, fale dva lista. Usljed toga nisu potpuni ni ostali prijepisi listine, koji su u ovu povelju transumirani.

Zanimivo je, da se krojači, dolazeći 1447 pred gradskoga suca sa molbom, da im dozvoli osnovati ceh, ne pozivlju na svoja stara prava, nego da

opravdanost svoje molbe motiviraju tim, da žele popraviti svoje stanje i podići ugled svome zanatu. Pozivlju se pako na to, da i u drugim manjim i većim slobodnim gradovima krojači imaju već od davnih vremena takve povlastice. Osim toga oni ne traže, da im se povlastice priznadu, nego da im se dopusti, da ih mogu imati. Prema tome bi bio opravdan zaključak, da krojači grički prije toga faktično nisu imali nikakvih pravica i da su ih tek ovom prilikom dobili. Sudac gradski dajući im ta prava i izdavajući im o tom povelju, ne zaboravlja naglasiti, da ih oni mogu samo dotle nesmetano uživati, dok se to gradskim uredbama i slobostinama ne bude protivilo i dok to gradu ne bude škodilo.

Ova povelja cehovska, izdana po sucu općine gričke, sadržaje ujedno i pravila ceha, kojima se uređuju odnošaji između njegovih članova prema stranim majstorima i prema publici.

Krojači nastanjeni u gričkoj varoši sačinjavaju ceh, koji dobiva dozvolu, da si između svojih članova sam bira godimice svoga glavara ili cehmeštra. Ako bi se ovakav cehmeštar pokazao valjanim, mogao se je i ponovno birati. Cehmeštar ima da vodi poslove ceha i da riješava pravde, koje bi se porodile između pojedinih majstora, ako bi se one ticale zanata. Majstori nasuprot bili su dužni da cehmeštra slušaju i da se njegovim odredbama pokoravaju. Ako bi se cehmeštar ogriješio o svoje dužnosti bilo prema cehu bilo prema općini i sucu njezinom, pristojalo je i cehu i općini pravo, da takova nevaljaloga cehmeštra zamijene drugim boljim.

Prema stranim majstorima, koji bi se usudili raditi bez dozvole u gradu, ova su pravila vanredno stroga. Ako bi se koji došljak bez dozvole bavio poslovima, koji spadaju u krojački zanat, ima da plati deset maraka globe. Od ove globe pripada polovica gradskom sucu, a polovica cehu. Ako bi se takav prekršitelj kratko, da plati rečenu globu, može cehmeštar zajedno sa gradskim sucem ovakvoga čovjeka zatvoriti i baciti u okove, te ga tako dugo držati u okovima, dok globu ne plati. Ako pako ne može globu da plati, ima se iz grada izagnati.

Ako bi koji strani krojač došao u grad sa namjerom, da ovdje samostalno tjera zanat, ima se on u tu svrhu najprije prijaviti kod cehmeštra. Ovaj će sazvati majstore u sjednicu, u kojoj će se sa kandidatom obaviti ispit. Tu će isti imati dokazati, da je svome zanatu vješt i da je zakonito dijete. Ako to bude mogao dokazati, pristati će ceh u principu na to, da postane majstorom. Pravi majstor međutim postaje tek onda, kad daje svim majstorima u cehu dobar objed, kad uplati u zajedničku blagajnu dvije zlatne forinte i pridonese dvije funte voska za spas njihovih duša. Tim novi majstor stiče sva ona prava, što ih imaju i svi ostali majstori u cehu.

Ako bi ovakav novi majstor htio oženiti kćerku ili udovu kojega drugoga krojača, ima opet da daje ostalim majstorima objed i da pridonese dvije funte voska, ali ne treba da opet uplati dvije zlatne forinte. Isto tako mora i majstorski sin, kad počne raditi za sebe i kad se ženi, svaki put prirediti svojim drugovima u cehu po jedan objed i pridonijeti po dvije funte voska. Dvije zlatne forinte nije dužan platiti.

Ako koji krojač iz ceha, bio on majstor, kalfa ili šegrt, ili koji strani majstor, pokvare komad odjeće i tako oštete naručitelja, to se on, bio on do-

maći čovjek ili stranac, može potužiti kod cehmeštra, koji mu ima pribaviti zadovoljtinu. Ne bude li majstor, koji je stvar pokvario, htio platiti odštetu, to će ju cehmeštar imati platiti iz svoga žepa, ali će se dotičnom majstoru zabraniti izvršivati zanat dotle, dok oštećeniku ili cehmeštru ne plati duplu odštetu.

Subotom i u predvečerje svetaca iza Zdrave Marije ima se obustaviti svaki posao u zanatu, te se nedjeljom i svecem kroz cijeli dan ne smije raditi. Tko protiv ovoga pravila sagriješi, kaznit će se sa dvije funte voska, a ako je kalfa ili šegrt, sa jednom funtom.

Koga cehmeštar zove pred sebe, ima se tome pozivu pokoriti, bio on majstor, kalfa ili šegrt. Ne odazove li se, ima prvi put platiti globu od šezdeset denara, drugi put tri penze denara, a treći put onoliku globu, na koju će ga majstori osuditi.

Pošto konac listine manjka, to nam neke ustanove ostaju nepoznate. Međutim se čini, da je samo još bilo određeno, kako se ima postupati, ako stranka ne bude zadovoljna sa presudom cehmeštrovom. Ne ćemo smjeti dvojiti o tom, da si je gradski sudac u takvom slučaju sačuvao zadnju riječ.

Nekako je čudno, da gradski sudac jednomu obrtu daje ovako daleko-sežne pravice, a već šest godina kasnije čujemo, da se kraljevski tavernik tuži na gradsku općinu, što nije pritegla sve obrte, da se drže ustanova, koje su kratko vrijeme prije njegovoga lista bile izdane. Ako pogledamo, tko su g. 1447. bili gradski jurati i consilarii, onda nam stvar postaje nešto razumljivija. Među consiliarima te godine spominju se tri krojača: Andreas, Nicolaus i Georgius. U povelji se spominju kao prisjednici sučevi svi jurati, koje nalazimo i u popisu gradskih otaca za ovu godinu, ali među njima nema sedmoga jurata Tome. Zato ali nalazimo njegovo ime niže dolje među onima, koji dolaze pred suca sa molbom za izdanje povelje. Tu se on zove Thomas filius Nicolai juratus noster modernus (dodatak supradictus je lako rastumačiva pogrješka). Dakle te godine u gradskom vijeću sjede četiri krojača. U odaslanstvu nalazi se jedan bivši juratus, te Benedikt, sin Mihajlov, koji je g. 1443. bio gradskim sucem i koji je uslijed toga već svojim položajem mogao na gradsko vijeće uplivati.

Ima tu još nešto, što pobuđuje na razmišljanje. Ovaj krojač, bivši sudac, sin je Mihajlov, a isto tako je i sudac Andrija, koji povelju izdaje, Mihajlov sin. Andreas sartor spominje se doduše u ovo vrijeme više puta, ali bez poblize oznake, tako da se taj sartor ne bi dao identificirati sa sucem Andrijom. Zanimivo je ali, da dvadeset i sedam godina prije toga tuži neki Andreas sartor ženu svoga nedavno ubijenoga brata, također krojača, Mihajla, da ga je ona sama ubila.¹ Nije nemoguće, da su i Andrija i Benedikt, koji su spomenuti u listini od g. 1447., sinovi toga umorenoga Mihajla. Znamo, da su se sinovi bavili zanatima svojih otaca, a znamo i to, da su u pojedinim obiteljima neka krsna imena bila tradicionalna. Tako je i umoreni Mihajl mogao svome sinu dati ime svoga brata, te bi po svemu tomu i sam sudac, koji povelju izdaje, mogao biti krojač. Ako ova kombinacija i ne stoji, svakako je i bez toga sastav gradskoga vijeća

¹ Tkalčić, Monum. Zagr. VI str. 79. 80 g. 1420.

godine 1447. bio veoma povoljan za gričke krojače, pa je sasvim naravno, da su oni ovu zgodu izrabili i dali si priznati neka prava.¹

Da li su i neki drugi obrti dobivali od gradskoga suca ovakvih cehovskih povelja, nije nam poznato. Szádeczky spominje doduše² jednu povelju gričkih čižmara od g. 1526., u koju da je transumirana jedna starija od g. 1465., ali mi o ovoj do sada nije ništa poznato. Zgodna prilika za zagrebačke obrtnike desila se g. 1466., kada je kralj Matijaš bio u Zagrebu. Tu su priliku, koliko znamo, upotrijebili grički postolari te združeni krznari, uzdari i remenari.³ Ovi potonji stupiše pred kralja i g. 1480., kada je duže vremena boravio u Zagrebu; tom im je prilikom izdao novu povelju, u kojoj su ista prava dana i sedlarima⁴ Ni iz ovih povelja ne vidimo, da bi u njima spomenuti obrtnici već prije bili imali neke priznate pravice, nego se čini, da su im se sada tek prvi put priznale.

Prema tome vidimo, da su obrtnici u Zagrebu tek kasno i teškom mukom dobili privilegije, kakve su u drugim gradovima već davno prije njih imali. Tim je dakako samo rečeno to, da ih državna vlast nije htjela priznati, a to je u gradu, kakav je bio Zagreb, u kom je stanovništvo bilo tako strogo razdijeljeno po narodnostima, sasvim razumljivo. U Ugarskoj je to međutim bilo tako gotovo u svim gradovima osim Požuna, sepeških i erdeljsko-saskih gradova. Zato zagrebački obrtnici ipak nisu neorganizovani. Oni imaju svoje bratovštine, koje su im, akoprem su prema vani imale samo religiozni karakter, ipak davale prilike, da žive po istim običajima, po kojima su živjele već priznate organizacije u drugim gradovima.⁵ Za takve se bratovštine u ostalom sakrivaju i narodnosti.

Mnogo zanimivije od ovoga početka je dalnji život zagrebačkih cehova, osobito od onoga vremena, kada grički cehovi dobivaju konkurenciju u cehovima obrtnika, koji su pod jurisdikcijom biskupa i kaptola, pa sve do polovice devetnaestoga stoljeća, kada su cehovi sasvim ukinuti. Njihova borba sa birokracijom, koja je kroz stoljeća uzaludno nastojala da iskorjeni zle običaje i predsude, koje su se bile uvriježile, ima toliko zanimivih momenata, da bi bilo vrijedno, da se čovjek tim pitanjem opširnije pozabavi. Samo je to velik posao, a materijal dobrim dijelom nije pristupačan.

Narodni muzej hrvatski ima dosta velik broj spomenika zagrebačkih cehova, koji će se, ako ne bude zaprjeke, u slijedećoj svesci ovoga časopisa objelodaniti. Tim će jedan dio materijala doduše biti lako pristupan, ali veći dio nalazi se u arhivima, a mnogo toga posjeduju još obrtničke zadruge.

Dr. Viktor Hoffiller.

¹ Sartores i rases pannorum uživali su i u drugim gradovima, tako na pr. i u Beču veliki ugled (Eulenburg nav. časop. I str. 278). Zato nam ne bi smjelo biti čudno, da i u Zagrebu nalazimo među gradskim sucima više puta krojače.

² Nav. dj. str. 136.

³ Tkalčić II str. 307 i d. Doc. 250 i 251 (cf. III str. 26 doc. 27.)

⁴ Tkalčić II str. 402 doc. 320.

⁵ Otkako su ustrojeni cehovi, rjeđe se spominju obrtnička colendina. Blasius decanus col. sutorum spominje se g. 1470 (Tkalčić X str. 280), ali to može značiti i bivši dekan. Međutim colendina nisu mogla odmah nestati, već zato ne, što su imala zajedničkih posjeda, a prema tome i prihoda. Bratovštine obrtničke uz cehove su i od drugud poznate. Za Beč sr. Eulenburg u nav. časopisu I str. 305.